

14. Пойченко А. М., Ребкало В. А., Хворостяний О. І. Конфлікт у політичному житті сучасної України: теорія і технологія розв'язання: Навчальний посібник. Київ, 1997. 96 с.
15. Климкова І.І. Сутність та зміст проблеми суспільно-політичного консенсусу Наукові праці МАУП, 2012, вип. 2(33), с. 48-51.
16. Політична культура. URL: http://lib.mdpu.org.ua/ebook/politologiya/eBook/modul_2/ema14.htm

Grygor O. *The Concept of Consensus in Modern National Philosophical and Political Thought*

Nature and content of consensus are clearly silhouetted in the system of such categories as «conflict», «democracy», «tolerance», «harmony». In particular, consensus is a strategy that is opposed to conflict. While conflict is accompanied by confrontation, rivalry, competition or showdown, consensus is based on negotiating, search of options for convergence, understanding and cooperation. Given this consensus is a technology of implementation of a democratic way of life, based on tolerance. Therefore, the aim of consensus is always accord that is sought by various social groups. However, reaching consensus is based on respect for human being, law and morality. Subjects who disregard the law, will not reach a consensus. The same applies to moral and general social norms. Thus, consensus requires certain moral and ethical qualities, especially tolerance towards other beliefs and desire for open dialogue and social and political compromise. The main competence of subjects of political process, seeking consensus, is the ability to negotiate, the ability to «hear each other», readiness to adopt compromise solutions.

Keywords: politics, consensus, types of consensus, structure of consensus.

УДК 321.01+340.1

Кукуруз О. В.

СУСПІЛЬНА ТРАНСФОРМАЦІЯ КРИЗЬ ПРИЗМУ ДІАЛЕКТИКИ І СИНЕРГЕТИКИ

У статті відзначено, що під діалектикою вчені розуміють – учення, підхід, метод, мислення, логіку, а під синергетикою – галузь пізнання, галузь наукового знання, міждисциплінарний напрям досліджень, підхід. Наголошено, що у науковій літературі немає чіткості щодо вживання наведених різновидів, відтак рекомендовано зазначати про що йдеться – про діалектичний підхід чи діалектичний метод. Показано схожості й відмінності діалектичного і синергетичного підходів до розвитку суспільства. Запропоновано обирати синергетичний підхід як міждисциплінарний, що відображає сучасне суспільство як надскладну систему, з одночасним використанням діалектичної логіки для формулювання понять і діалектичного методу для дослідження окремих аспектів суспільної трансформації.

Ключові слова: діалектика, синергетика, суспільна трансформація, політика, право.

Обрання правильної для конкретного дослідження методології є запорукою обґрунтованих висновків, що здатні наблизити дослідника до істини і змінити політичну практику в необхідному напрямі. Суспільна трансформація є важливим об'єктом сучасних наукових досліджень, як мінімум, з двох причин. Перша – необхідно розуміти сутність явища, яке відображає реальне функціонування українського суспільства. Друга – необхідно знати, які підходи і методи доцільно застосовувати при вивченні політичних явищ в умовах суспільної трансформації.

Науковці все частіше називають синергетику концептуальним підходом, важливим для досліджень у галузі суспільних наук. Серед них – В. Білоус, Л. Бойко-Бойчук, А. Венгеров, І. Добронравова, І. Кривцова, Д. Неліпа, О. Новакова, М. Шаповаленко. Водночас є й ті, хто вважають, що інший підхід – діалектичний також повинен бути присутнім у сучасних дослідженнях. До таких, зокрема, належать І. Гобозов, О. Ющик.

Вчені розглядають становлення діалектики і синергетики, їх роль у вивченні певних явищ, зокрема, політики і права. Метою цієї статті є з'ясування можливостей застосування діалектичного і синергетичного підходів до вивчення суспільства, що перебуває в умовах трансформації. Завдання полягають у розкритті сутностей діалектики і синергетики як теорій пізнання; у з'ясуванні розуміння діалектикою і синергетикою процесу розвитку суспільства; в обґрунтуванні підходу до вивчення процесу трансформації суспільства.

Суспільна трансформація означає процес змін у суспільстві, зокрема в політичній, правовій, економічній, культурній сферах. Якісні й кількісні показники цих змін залежать від багатьох причин і чинників – внутрішніх і зовнішніх, цілеспрямованих і стихійних, об'єктивних і суб'єктивних тощо [10; 11]. З'ясувати, якими були причини певної зміни, до яких наслідків це може призвести, в якому напрямі йде розвиток суспільства – все це запитання, відповідь на які може бути знайдена лише завдяки застосуванню правильної методології. Розглянемо два концептуальні підходи, наявні в сучасній науковій літературі – діалектику і синергетику.

Огляд українських енциклопедичних видань показує, що термін «діалектика» (від грец. «мистецтво вести бесіду, сперечатися») насамперед розуміють як «вчення про об'єктивну суперечливість буття» [8, с. 158], «вчення про протилежності й відмінності» [3]. У різні періоди історичного розвитку, різними мислителями у нього вкладалося різне значення. В енциклопедичній літературі наведено такі історичні значення терміна діалектика: 1) діалог, з допомогою якого перевіряють істинність понять, тверджень, теорій; 2) правдоподібна аргументація, зовні переконлива риторика, яку використовують для перемоги в суперечці (софістична діалектика); 3) підхід до явищ і понять під різними кутами зору (діалектика як синоптика); 4) перевірка засновків, на яких ґрунтується доказування (умовивід); 5) діалектика як логіка (діалектика схоластична); 6) трансцендентальна діалектика І. Канта; 7) критика формально-логічних розмежувань і протиставлень, як теорія розвитку через появу суперечностей та їх синтез (діалектика Г. Гегеля); 8) діалектика у Франкфуртській школі критичної філософії (негативна діалектика Т. Адорно); 9) теологічна діалектика; 10) діалектика як складова частина герменевтики (Г. - Г. Гадамера) [12].

Окрему увагу в енциклопедичній літературі зазвичай приділяють матеріалістичній діалектиці. Остання була основою філософії марксизму-ленінізму, тому тривалий період домінувала в літературі радянського періоду. У філософському словнику того часу, зазначалося: «все у світі перебуває у взаємозв'язку, взаємозумовленості, в стані безперервного руху і зміни»; «взаємозв'язки, рух і розвиток не безладні, а підпорядковані певним об'єктивним законам розвитку природи, суспільства і мислення» [6, с. 143]. Основними законами матеріалістичної діалектики вважали: 1) закон єдності й боротьби протилежностей; 2) закон переходу кількісних змін у якісні; 3) закон заперечення заперечення. Закономірності й системи зв'язків пропонувалося розкривати за допомогою таких категорій як: одиничне, особливе, загальне; причинність; необхідність і випадковість; сутність і явище; зміст і форма; можливість і дійсність [6, с. 143]. Розвиток суспільства уявлявся як рух по спіралі та описувався за допомогою категорій прогрес і регрес.

Після розпаду Радянського Союзу, забуття марксизму-ленінізму діалектика як одна з його основ також опинилася на периферії наукових досліджень, як така, що не відповідає потребам сучасного державотворення. Однією з причин такої ситуації було те, що діалектика асоціювалася, як правило, з матеріалістичною діалектикою, а остання з революційним методом перебудови світу і загалом з практикою існування тоталітарного режиму. Відтак в Україні, після отримання нею незалежності, популярною стає інша теорія пояснення розвитку суспільства – синергетика. Остання виникла у другій половині ХХ ст. у точних і природничих науках, але згодом стала використовуватися в суспільних науках, у тому числі й політичній.

Синергетика (від грец. *synergetikos* – спільний, узгоджено діючий) визначається як «галузь наукового знання, в якій засобом міждисциплінарних досліджень виявляються загальні закономірності самоорганізації, становлення стійких структур у відкритих

системах» [14, с. 502]. Важливими для політологічних досліджень вважають тектологію О. Богданова (Малиновського), теорію відкритих органічних систем Л. фон Берталанфі, неklasичну кібернетику Н. Вінера, теорію дисипативних структур І. Пригожина, самоорганізацію системи у вченні Г. Хакена. Синергетика зорієнтована на «адекватне та глибинне розуміння складних соціально-політичних явищ», враховує «такі важливі особливості реальних систем, як невизначеність, нелінійність, поліваріантність» [14, с. 502-503].

Від початку 90-х років ХХ ст. в працях українських науковців часто йдеться про синергетику. Український науковець І. Добронравова констатувала, що «нелінійне мислення як новий стиль наукового мислення – явище, яке формується, в самосвідомості вчених воно представлено несистематично, скоріше у вигляді низки ознак, виражених у формі заперечення стандартів класичної науки: нестійкість і нерівноважність досліджуваних систем; незворотність процесів самоорганізації; порушення симетрії в унітарних калібрувальних теоріях тощо» [7]. На думку українського науковця Л. Бойко-Бойчук, синергетика – це «галузь пізнання (міждисциплінарний науковий напрям)», що постала «як альтернатива лінійним інтерпретаціям соціально-політичної динаміки» [2, с. 3, 1]. Л. Бойко-Бойчук застосовує синергетичний підхід (аналіз) до дослідження конкретних систем і запроваджує нові поняття та класифікації, важливі для політологічних досліджень. На думку М. Шаповаленко, «аналіз сучасних трансформаційних процесів на посткомуністичному просторі неможливий без методологічних підходів неklasичних теорій розвитку», в тому числі синергетики [15, с. 64].

Український науковець І. Кривцова звертає увагу на необхідність досліджень правових явищ крізь призму синергетики. Зокрема, вона досліджує проблему перехідного стану та пропонує синергетичну концепцію правової системи. Остання, за визначенням І. Кривцової, є комплексом «порядків, що самоорганізуються (на рівні функціонування її компонентів), що перебувають у погодженій взаємодії під впливом внутрішньо системного детермінанта – правосвідомості, що визначає форму правової самоорганізації» [9, с. 15]. Український науковець Д. Неліпа синергетику визначає як «окремий міждисциплінарний напрям досліджень, який розвинувся під впливом загальної теорії систем». Відтак, на його переконання, «принципи чи процедури системного аналізу як загальнонаукового методу досліджень можуть використовуватися в синергетичних розробках» і навпаки [13, с. 50].

Російський вчений А. Венгеров показує розуміння розвитку (динамічного процесу) діалектикою і синергетикою та приходять до висновку, що відбулася зміна парадигми. Він вважає, що синергетика ідеально підходить до опису сучасної політики, оскільки в цій сфері «все буквально кипить від зіткнення необхідних і випадкових явищ»; «виникає безліч нестабільних, нестійких процесів, діють синергетично нерівноважні соціальні інститути»; «зادумане і сплановане настільки часто у реалізації обертається прямо протилежним, починає розвиватися зовсім інакше, підкоряючись якимось своїм, самоорганізаційним засадам» [4, с. 58]. Розпад Радянського Союзу, на думку А. Венгерова, краще пояснюється з допомогою категорій синергетики, таких як «самоорганізація», «флуктуації», «біфуркація», «аттрактори». Значну увагу вчений приділяє аналізу категорій, важливих для політики і політологічних досліджень – випадковість, феномен «навпаки», політична акупунктура.

Український вчений В. Білоус, не заперечуючи цінність діалектики для наукових досліджень, вважає, що синергетична парадигма сприяє кращому пізнанню суспільної трансформації. Більшість сучасних явищ і процесів, на його думку, відбувається не за об'єктивними законами і закономірностями розвитку, а в результаті різних непередбачуваних ситуацій. Синергетика вагоме значення відводить аналізу людини (її ролі, інтересам, мотивам), бо та своєю діяльністю здатна змінити напрям розвитку суспільства. Крім того, «синергетичний аналіз дозволяє дійсно з наукових позицій розкрити як сутність, зміст і особливості трансформаційних процесів, так і зміст, напрями та рівні політичної діяльності по регулюванню і управлінню цими складними процесами» – переконаний вчений [1, с. 9].

Російський вчений І. Гобозов порівнює розуміння розвитку суспільства діалектикою і синергетикою та з'ясовує схожі і відмінні позиції. Вчений намагається спростувати критику діалектики як учення, що зорієнтоване на лінійний розвиток, спрощену систему, не враховує значення випадку в суспільному розвитку. За його твердженням, діалектика визнає декілька ліній розвитку суспільства, оперує категоріями «складність» і «випадковість». Тобто, у цих питаннях є деяка схожість між діалектикою і синергетикою. Натомість вчений вважає хибним розуміння синергетиками суспільства як самоорганізованої системи, бо іманентною складовою суспільного розвитку, на його переконання, є управління. Він критикує синергетиків за те, що начебто вони відкидають поняття «необхідність» і зводять все до розгляду в категоріях «випадковість» і «хаос». Діалектика є «вченням про загальні зв'язки предметів і явищ об'єктивного світу». Тому, на думку І. Гобозова, якщо ми хочемо «отримати справжню картину політичного життя нашої епохи», то в дослідженнях політичних проблем «повинні враховувати економічні, духовні, соціальні, культурні, етнічні, релігійні та інші реалії сучасного людства» [5, с. 10]. Вчений переконаний, що діалектика не втратила свого потенціалу і діалектичний метод досі є найбільш результативним методом у дослідженні суспільства.

Український вчений О. Ющик також вважає, що діалектика є «єдино правильний у науковому відношенні метод пізнання» [16, с. 105]. Він звертає увагу, що на суспільні науки, в тому числі їх методологію, вплив має ідеологія, яка є домінуючою в певний час у певному суспільстві. Саме з цієї причини, на його переконання, відбулася відмова від діалектичного методу і популярним нині є «методологічний плюралізм». Суть діалектики О. Ющик розуміє як логіку об'єктивного осмислення дійсності. Вчений детально описує діалектичне мислення, діалектичну логіку (категорії і закони).

О. Ющик аналізує стан сучасної вітчизняної юридичної науки і вважає, що вона перебуває в умовах методологічної кризи. Він критикує наявні спроби знайти універсальні визначення права (на основі позитивістського, непозитивістського або інтегруючого підходів), а також одночасне використання визначень, що розкривають різні аспекти права. На його переконання, наука повинна забезпечувати знаходження «єдиної основи, що об'єднує різні визначення в їх відношенні до одного й того самого предмета – права» [16, с. 104]. Це, на думку вченого, може забезпечити лише діалектичний метод сходження від абстрактного до конкретного. Цей теоретичний, загальнонауковий метод О. Ющик вважає таким, що здатен забезпечити «створення якісно нової діалектичної теорії права» [17, с. 14].

Вивчивши визначення діалектики і синергетики в енциклопедичних виданнях, стає зрозуміло, що це концептуальні підходи, кожен з яких складається з кількох теорій різних учених, сформульованих у різні роки. Відтак, вживаючи категорію «діалектика» вчений може мати на увазі діалектику Платона, діалектику Г. Гегеля або ж діалектику К. Маркса і Ф. Енгельса, які суттєво відрізняються одна від одної. Така ж ситуація з синергетикою. Може йтися про синергетику в розумінні Г. Хакена (самоорганізація), І. Пригожина (дисипативні структури) або ж Л. фон Берталанфі (відкриті органічні системи).

Проаналізувавши публікації періоду суспільної трансформації, бачимо, що під діалектикою розуміють – учення, підхід, метод, мислення, логіку. Під синергетикою – галузь пізнання, галузь наукового знання, міждисциплінарний напрям досліджень, підхід. У науковій літературі немає чіткості щодо вживання наведених різновидів. Тож науковцям насамперед треба чітко зазначати про що саме вони ведуть мову, наприклад, про діалектичний підхід чи діалектичний метод.

Діалектика і синергетика, як концептуальні підходи до дослідження суспільства, звісно ж по-різному уявляють суспільну трансформацію, що змушує дослідника обирати один із цих підходів. Водночас можна відзначити й певні схожості, зокрема, обидва підходи орієнтують на розгляд суспільства як певної цілісності, допускають декілька способів його трансформації, акцентують увагу на динаміці й змінах, розглядають необхідне і випадкове в цьому процесі. Обравши синергетичний підхід, як міждисциплінарний підхід, що відображає сучасне суспільство як надскладну систему, можна одночасно використовувати діалектичну

логіку для формулювання понять і діалектичний метод для дослідження окремих аспектів суспільної трансформації. Подальших досліджень потребують методи, які можна включити до синергетичної парадигми пізнання трансформаційних процесів.

Використана література:

1. Білоус В. С. Синергетична парадигма і політична діяльність: методологічний потенціал та ефективність його реалізації // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. 2006. № 81/83. С. 8-9.
2. Бойко-Бойчук Л. В. Синергетичний підхід у політичних дослідженнях (на прикладі аналізу політико-владної взаємодії у територіальних громадах в Україні): Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.01; НАН України. Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса. Київ, 2006. 20 с.
3. Булатов М. О. Діалектика // Енциклопедія сучасної України. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=24452 (дата звернення: 01.03.2019).
4. Венгеров А. Б. Синергетика и политика // Общественные науки и современность. 1993. № 4. С. 55-69.
5. Гобозов И. А. Социальная философия: диалектика или синергетика? // Философия и общество. 2005. № 2. С. 5–17.
6. Діалектичний матеріалізм // Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. Київ: Головна редакція УРЕ, 1986. С. 142-145.
7. Добронравова И. С. Синергетика: становление нелинейного мышления. Киев: Лыбидь, 1990. URL: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/dobr.html> (дата звернення: 04.03.2019).
8. Кизима В. Діалектика // Філософський енциклопедичний словник / ред. колегія: В. І. Шинкарук (голова). Київ: Абрис, 2002. С. 158.
9. Кривцова І. С. Методологічна роль синергетики у порівняльно-правовому пізнанні: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01; Одес. нац. юрид. акад. Одеса, 2008. 20 с.
10. Див. Кукуруз О. В. Трансформаційні процеси в наукових підходах польських вчених // Правова держава. Випуск 30. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2019. С. 458-464.
11. Див. Кукуруз О. В. Трансформация общества: теоретико-методологические подходы украинских ученых // Studia Politologiczne. 2019. vol. 52. S. 88-98.
12. Лісовий В. С. Діалектика і метафізика // Енциклопедія сучасної України. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=24452 (дата звернення: 06.03.2019).
13. Неліпа Д. Специфіка системного аналізу як методу політології // Політичний менеджмент. 2011. № 3. С. 43-51.
14. Новакова О. В. Політичні аспекти ідей представників синергетики // Політична думка ХХ – ХХІ століть: методологічний і доктринальний підходи: підручник : у 2-х т. / за заг. ред. Н. М. Хоми; [Т. В. Андрущенко, О. В. Бабкіна, В. П. Горбатенко та ін.]. Львів : «Новий Світ-2000», 2016. Т. 1. С. 502-515.
15. Шаповаленко М. В. Политическое развитие современных переходных обществ: теоретические подходы и основные тенденции: монография. Харьков: Изд-во Харьк. нац. ун-та внутр. дел, 2007. 340 с.
16. Ющик О. І. Діалектика в методології пізнання права // Правова держава. 2017. Вип. 28. С. 97-105.
17. Ющик О. І. Методологічна парадигма наукового пізнання права // Journal «ScienceRise: Juridical Science». 2017. № 2(2). С. 14-20.

Kukuruz O. Social transformation through the prism of dialectics and synergetics

It is stated in the article that scientists understand dialectics as a doctrine, an approach, a method, a thinking, a logic, and synergetics as a branch of cognition, a branch of scientific knowledge, an interdisciplinary direction of researches, an approach. It is emphasized that in the

scientific literature there is no clarity regarding the use of these varieties, therefore it is recommended to mention what is being discussed – the dialectical approach or the dialectical method. The similarities and differences of dialectical and synergetic approaches to the development of society are shown. It is proposed to choose a synergetic approach as an interdisciplinary, reflecting modern society as an overcomplicated system, with the simultaneous use of dialectical logic to formulate concepts and a dialectical method for the study of certain aspects of social transformation.

Keywords: dialectics, synergetics, social transformation, policy/politics, law.

УДК 321:316.3

Мосціпан О. М.

«НІХОН МОНТОКУ ТЕННО ДЖІЦУРОКУ» ЯК ДЕРЖАВНА ХРОНІКА З ПОЛІТИЧНОЇ ІСТОРІЇ ЯПОНІЇ ПЕРІОДУ ХЕЙАН

Проаналізовано суспільно-політичні аспекти створення «Ніхон Монтоку Тенно Джіцуроку» як літопису з державної історії Японії періоду Хейан. Продовження традиції національного літописання засвідчило поступальний характер розвитку інститутів японської державності, що спирались на імператорську владу, але почали зазнавати істотного впливу відцентрових феодалних тенденцій наприкінці IX ст. Досліджено роль хроніки як політичного тексту, що почав відігравати легітимізуючу роль процесів послаблення центральної влади на користь впливових аристократичних родин. Розглянуто зв'язок між розвитком бюрократичного апарату, збільшенням кількості рангів та зменшенням влади Імператора у розрізі становлення традиції успадкування державних посад. З'ясовано специфіку взаємовпливів між релігійними та політичними процесами в аспекті державної підтримки храмів наприкінці IX ст., а також їх роль у централізації влади та політичних заколотах.

Ключові слова: «Ніхон Монтоку Тенно Джіцуроку», державна політична історія, Імператор Монтоку, клан Фудзівара, біографії чиновників.

Історія створення політико-історичного тексту «Ніхон Монтоку Тенно Джіцуроку» відобразила вже існуючу традицію укладання національних історій. Імператор Сейва (правив у 858-876 рр.) видав наказ скласти літопис урядування свого попередника. До створення «Ніхон Монтоку Тенно Джіцуроку» Імператор Сейва (850-881) залучив Фудзівару Мотоцуне (836-891), Мінабучі Тошіна (808-877), Ое Отондо (811-877), Йошібучі Чіканарі, Міяко Йошіка (834-879) та Шімада Йошіомі (828-891). Втім, двоє авторів померли до завершення роботи над проектом, а саме Мінабучі Тошіна та Ое Отондо, в той час як Йошібучі Чіканарі не приймав участь у фінальному завершенні роботи, а вже згодом за наказом нового Імператора Йодзей (правив у 876-884 рр.) був доданий Сугавара Корейоші (812-880). Передмова до тексту була написана Сугавара Мічідзане (845-903), який був сином Корейоші.

Термін «Джіцуроку» перекладається як «Істинні записи» та не вживався у попередніх хроніках. Розпорядження про початок роботи над текстом було видане у 871 р., а фінальний обсяг тексту, що був оформлений у 879 р., склав 10 томів. З цією хронікою фактично завершується «класичний» період державних хронік і розпочинається етап, коли поряд з державною історією почали створювати «офіційні історії» впливових феодалних кланів [1, с. 31]. Це вносило елемент змагальності в історіографічний процес.

Цілі хроніки відповідали стратегічним завданням розбудови інститутів державності та включали необхідність вирішення проблем у поточному політичному процесі. Структура тексту була спрямована на розкриття особливостей правління одного Імператора – Монтоку (827-858), який правив з 850 до 858 рр.

Функцією хроніки було посилення легітимності влади Імператора шляхом надання оцінок політичним успіхам і невдачам попередньої політики, окресленням шляхів імовірних майбутніх змін в соціально-політичному управлінні, визначенням співвідношення сил,